

Byordning för Blacksta by i Boglösa

När laga skiftet genomfördes i Enköpingstrakten i mitten av 1800-talet innebar det stora förändringar för böndernas sätt att bruka sina gårdar. Inte bara att "man bytte ägor med varandra" så att var och en fick stora sammanhängande skiften. Man fick också i vissa fall krav på sig att fysiskt flytta ut sina byggnader till nya platser, mer praktiskt belägna på de nya större skiftena. De gårdar som blev tvungna att flytta ut sina byggnader fick dock både ekonomisk och praktisk hjälp från de gårdar som fick stå kvar. Man delade solidariskt på kostnaderna eftersom alla fick fördelar av den nya gårdsindelningen. Vid förrättningen som leddes av en lantmätare reglerades förutom omarronderingen av markerna, även vilka hus som skulle flyttas och hur mycket som varje gård skulle betala eller erhålla för arbetet samt när flyttningarna skulle vara genomförda. Förrättningen av laga skiftet fastställdes vid tinget, by för by, och när den vunnit laga kraft var det upp till var och en som var berörd att bevaka sin rätt. Detta fick till följd att en mängd tvister uppstod och många stämningar lämnades in till tinget och avhandlades där.

De närmaste tio åren efter laga skiftet i en by så fick tinget mycket att göra med dessa tvister. Det var en hel del som "glömdes bort" vid laga skiftet om man får tro domstolsprotokollen. Gissningsvis var det nog ibland en medveten glömska för att överhuvudtaget få laga skiftet godkänt och ett medvetet sätt att skjuta tvister om vissa detaljfrågor på framtiden. Det var nog en del av tvisterna som "löste sig av sig själva" men tiden hann så småningom ikapp de övriga och problemen kom upp till ytan.

En åtgärd som var en konsekvens av omarronderingen var att gårdesgårdar som delade småskiftena skulle flyttas. En gårdesgård som förut delade två fastigheters åkrar stod nu plötsligt mitt i ett av gårdarnas skiften och skulle flyttas. Ägarförhållandet när det gällde gårdesgårdarna som stod i en gräns mellan två fastigheter var inte alltid så tydlig. "Den har ju underhållits av båda gårdarna i alla tider" så vem har äganderätten till virket i gårdesgården. Gärdselvirke var hårdvaluta vid den här tiden. Skogen var åtråvärd i slättbygderna söder om Enköping, där det fanns mycket kreatur som skulle hållas inhägnade och många byggnader som skulle underhållas samtidigt som ved behövdes för uppvärmning.

En annan konsekvens var underhållet av det allmänna vägnätet. Byamännen i en by hade före laga skiftet gemensamt ansvar för delar av "de allmänna landsvägarna" både när det gällde att grusa, snöskotta och att underhålla vägbroar. Efter laga skiftet blev varje gård tilldelad en vägsträcka att underhålla och det finns exempel på att den kunde ligga långt bort från gården, ibland upp till sju å åtta kilometer. Det verkar ju opraktiskt men problemet att få vägsträckningen rättvist fördelad i förhållande till gårdens storlek samtidigt som den skulle ligga nära gården var inte alltid enkelt att lösa.

En rolig detalj i sammanhanget är skyldigheten att "utbuska vinterväg" för sin sträcka av landsvägen. Dvs att med buskar markera var vägen går så att man vet var man ska ploga och skotta när snön driver över åkrarna och gömmer vägar och diken. Flera fall av försumlighet mot denna för den allmänna säkerheten så viktiga åtgärd avgjordes vid tinget med böter som påföljd. I mitten av 1800-talet kantades dock nästan alla vägar av gårdesgårdar varför det förmodligen inte var långa sträckor som behövde "utbuskas".

När laga skiftet väl var genomfört upptäckte bönderna vilken stor frihet de hade att bruka sin egna jordar. Här nedan följer Byordningen för Blacksta by i Boglösa socken vid tiden före laga skiftet. Den kan tjäna som exempel på vad man som brukare var tvungen att ta hänsyn till i sitt arbete på den egna gården. Den visar hur beroende man var av övriga bybor. Husen låg ju tätt och man bodde mycket nära grannarna och de olika gårdarnas ägor var inblandade i varandra. Vissa skiften var inte heller uppdelade utan var bygemensamma. Alla grannarna hade kanske inte alltid hade så lätt att samarbeta och många konflikter uppstod säkert om bagatellartade saker. Samtidigt hade man nära till hjälp när det behövdes. Genomförandet av laga skiftet blev på det sättet slutet för metoden att byavis bruka jorden. Den metod som varit rådande alltsedan jorden började brukas och den ersattes nu av gårdsvis brukande.

Utdrag ur Trögds härads domstolsprotokoll för Sommaringet 1849:

Med anhållan om fastställelse inlemnade Nämndeman Johan Ersson i Boglösa, vid Sommartinget den 19 Juni 1849, å Blacksta Byamäns vägnar en så lydande Byordning.

Byordning upprättad inom Blacksta by, Boglösa socken.

1) Till denna Byordnings handhavande skall en Ordningsman jemte en Bisittare väljas, då ombytet sker den 2 januari hvarje år – efter tur och manne de som flesta röster undfå, icke afsäga sig denna omsorg vid vite af 16 sh (shilling) och blifve ändå ståndande. Dessa två personers tjänstförrättningar böra för allt öfvervåld vara fredade, vid vite af 24 sh. Ega rättighet sammankalla Byamännen om något viktigt är för Byn att Samråda, kallandet sker med en klubba, som går man från man tills hon kommer till Ordningssmannen tillbaka, nedlägger någon klubban plikte 8 sh. Samma plikt vore för den granne som efter skedd kallelse ej sjelf eller genom ombud, och blifva ändå ståndande, hvad de närvarande beslutat.

2) Målgård, gårdsgårdar och alla hägnader å samfälda ägor skola af sina egare efter skedd delning hållas i försvarligt stånd. Och skall gärdesgårdsegaren för hvarje famn (1 famn = 1,78 meter) gärdesgård, som icke är i detta stånd, böta 2 sh så ofta han dermed beträdes, grindar efter skedd delning hålla i försvarligt stånd med hakar och haspar, der Byamän pröfvar behöfvas, vid vite af 12 sh. Brister någon häruti och ej iståndsätter samma gärdesgårdar och grindar efter förut skedd tillsägelse på viss tid, eger Ordningssmannen med bisittaren detsamma iståndsätta, på den tredskandes bekostnad.

3) Större afloppsdiken skall updikas samfäldt efter deladt famntal på hvarje öresland. (1 öresland = 1 tunnland) Brister någon häruti böte 4 sh för hvarje famn och arbetet för lega verkställas, enligt andra puncten. Öfriga diken som afleder vatten ifrån samfälda egor vidmakthåller hvar och en egare genom sin mark, i så försvarligt skick, att icke vatten någon årstid andras egor skada må. Och varder den, som uraktlåter ett sådant dike att lagligen uppehålla, förfallen till böter för hvarje famn 2 sh och dessutom gälda skadan.

4) Broar på Härads och Byvägar som äro efter öretalet delade, böra hållas i farbart stånd, och icke demma vatten för andra egor vid vite af 16 sh. Uraktlåtes sådant, varder af Ordningssmannen för lega verkställdt enligt andra puncten, samfälda broar och vägar underhållas samfäldt och när någon Nybyggnad eller Reparationer dertill fordras, biträde samfäldt med arbete och materialier, brister någon, anskaffas af Ordningssmannen och arbete af öfrige Byamän verkställas, samt sedan af den uteblifvande betalas, och dessutom böta för tredskomålet 16 sh.

5) Syn på gärdesgårdar, broar, diken och vägar, anställles så ofta Ordningssmannen finner nödigt och skall dertill nämna hela Byalaget, eller de som för tillfället hemmavarande äro hvarföre Synen likafuldt af de närvarande förrättas.

6) Nedrifver någon annans gärdesgård eller öppen lemnar led eller grind, fast ej skada deraf timar böta en sådan person för illvilja första gången som honom kan bevisas 1 Riksdaler och sedan dubbelt, och dessutom ersätta skadan.

7) Ingen må på samfälda ängar börja slå sina tegar utan föregången Bystemma och förr än utsatt dag blifvit öfverenskommen, kjör eller nedtrampar någon annans oslagna teg, böta 16 sh och dessutom ersätta skadan.

8) Uti hagar eller berg och äng må ingen enskildt insläppa något kreatur förrän i Bystemma beslutat blifvit om upgifningsdagen, om någon öfverträder detta böter för hvarje häst 24 sh och för hvar nötkreatur 16 sh och genast dem uttaga. Lika böter vare för den, som inslepper något deras eller annat kreatur än som i Bystemma blifvit beslutadt och efter öretal blifvit beräknadt. Spenkalf som ej fylt ett år, får oberäknad insläppas i samfälda ängar, när de med andra kreatur upgifves.

9) Att tjudring på samfälda ängar eller åkerrenar samt alla andra samfälda egor vare vid vite af En Rdr (Riksdaler) 16 sh alldeles förbudet, och vare böterna för hvarje gång förhöjda med 32 sh, dock med undantag af nödig inkörning af ängarna, när slåttern förut i såtan upsatt är, men ingen tjudring må derföre om nätterna eller Söndagar, icke heller då ingen inkörning är för handen får ega rum vid denna punct utsatt vite.

10) Vid vårsädeskörden tillåtes då band utföres till gårdet, få tjudra en häst så länge arbetet påstår.

11) Om någon af illvilja tjudrar eller betar på samfälda egor nattetid, böter som i nionde puncten sagdt är och den som sådhan besvisligt uptäcker, undfår en belöning af 32 sh utur Bycassan.

12) Okynneskreatur, som i annan mark eller samfälda egor inkommer, skall efter tillsägelse af egaren uttagas och fängslas samt böta för första gången 12 sh och ersätta skadan, samt andra gången och så vidare förhöjas till 24 sh. Gäss, som öfverflyger i annans eller samfälda egor bör för första gången genast uttagas af egaren och fängslas, sker det andra gången eller flera gånger, böte 4 sh för hvarje sådant kreatur.

13) I brist af böter och af gensträfvighet att dem utgifva, eger Ordningsman med Bisittaren utan något vidare hörande uttaga och i brist af penningar taga tjenlig pant, hvilken skall af Ordningsman förvaras och om egaren densamma ej godvilligt igenlöser, må densamma vid Ordningsmannas ombytet försäljas och öfverskottet af panten till egaren lemnas.

14) Om Ordningsmannen sjelf i någon måtto öfverträder föreskrifvne puncter eller sin skyldighet uraktlåter böte 24 sh för hvarje gång samt anses förfallen till dubbla böter i den mån, som saken angår.

15) Alla här utsatta böter äro i Bancomynt beräknade, hvilka tillfalla Bycassan, som med ordentliga räkningar och redovisning vid hvarje års slut skall varda upgjord.

16) Vid alla sammankomster skola de frånvarande åtnöjas med de närvarandes Beslut, och i händelse någon tvist om Beslutet skulle uppstå, skola de flesta rösterna då gälla.

17) Denna Byordning tager sin början den 18 juni 1849, att efterleva och skulle blifva gällande för alla de nuvarande hemmansegarne och brukarne samt framgengt för de blifvande hemmansegarne och åboer.

18) Till mera säkerhet hafva vi denna Byordning egenhändigt underskrifvit med anhållan hos Trögds Välloflige HäradsRätt att den måtte blifva fastställd till framtida säkerhet, som skedde i Blacksta By och Boglösa socken den 18 juni 1849.

Undertecknat av:

Jan Eric Nilsson, skattebonde, 28 år, Blacksta No 2, 1/4 mantal

Nils Andersson, skattebonde, 28 år, Blacksta No 2, 1/4 mantal

Jan Eric Johansson, skattebonde, 32 år, Blacksta No 3,

Gustaf Löf, Dragon nr 68, 31 år, Blacksta ägor

Anders Andersson i Åhlsta, äger Blacksta No 1, 1/4 mtl

Efter vunnen uplysning att icke alla byamännen undertecknat Byordningen

Resolverades

Det skall denna Byordning innan laga stämning i tid före nästa Ting communiceras de jordägare inom Blacksta By, som densamma icke underskrifvit, hvilka äga att å första rättegångsdagen af nämnda Ting deremot göra de anmärkningar, hvartill de kunna finna sig befogade. Viljande Härads Rätten då om ansökningen fullfölja, vidare utlåtande meddela.

Byamän som inte undertecknat byordningen var:

Eric Ersson, rusthållare, 54 år, Blacksta No 1, 1/4 mtl

J.P. Odenmark, väderquarnsmjöltnare, 47 år, Blacksta No 2, 1/4 mtl

Att vara brukare i en by var alltså förenat med en hel del plikter som inte hade med den egna gården att göra. Att vara Ordningsman eller bisittare i byn var man tvungen att ställa upp på om man blev vald. Vägrade man fick man alltså böter men ändå kravet att fullgöra sysslan. Intressant är att i Blacksta hade man en klubba som budkavle för att sammankalla till Bystämman.

För att få en uppfattning om hur mycket 24 shilling var så motsvarade det vid denna tid "en måltid mat med bröd och en sup brännvin".

Att det var viktigt att hålla gärdsgårdar och grindar i gott skick vittnar mängder av domstolsmål om. De skador som betande djur som går igenom "oguldna" gärdsgårdar eller grindar kunde vara helt förödande för de drabbade. Nedtrampad och avbetad gröda kanske var omöjlig att få ersättning för. Den, vars djur orsakade skadan, hade inte alltid möjlighet att ersätta den och då hjälpte det inte mycket även om man förde målet till tinget och fick rätt där.

Den detaljreglering som finns beskriven i Byordningen är resultatet av tidigare erfarenheter av tvister. Exemplet i punkt 8 där det beskrivs att spenkalv yngre än ett år inte räknas separat utan följer kon är säkert ett resultat av tidigare tvister grannar emellan. Byordningar hade ju funnits i flera århundraden.